

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LVIII. ÉVF.

1926. JANUÁR — MÁRCIUS.

I. FÜZET.

PÉTERFI DÉNES EMLÉKEZETE.

Gyászbeszéd sirjánál 1925. május
17-én a kolozsvári temetőben.

Amikor az Unitárius Irodalmi Társaság nevében szomorú kötelességül utolsó „Isten veled“-et mondok Társaságunk tiszteleti tagjának, — Péterfi Dénes lelke már régen ott van a nagy messzeségben, az emberi gyarlóságok felett s megbékélve, megpihelve tekint el a mi földi ceremóniánk fölött. Ki egész életén át gondosan elkerülte saját személyének ünnepeztetését; ki 35 évi tanári és papi szolgálat után búcsú nélkül tudta elhagyni sok-sok dicsőségének és sok-sok szenvedésének helyét, — bizonyára most is egykedvűen nézi, mint álljuk körül sirjánál belőle azt, ami halandó; mint igyekszünk tisztességet tenni földdé váló porhüvelyé előtt.

Óh mily szomorú kötelesség most búcsút venni attól, aki lélek szerint közülünk már nagyon régen eltávozott.

Mert Péterfi Dénes élete minden szépsége mellett is nagyon szomorú földi élet volt. Rendkívüli képességei őt kortársai fölé emelték; érzékeny lelke a gyarló emberi viszonyoktól mindig távol tartotta magát. Egy nagy elme s egy nem harcra termett nagy lélek küzdött benne a halhatatlanságért.

Hol megjelent, mindig egész és tökéletes ember volt. A kolozsvári unitárius templom szószékén fegyelmezettebb ész, mélyebb gondolkozó s az élő szónak gondosabb iskolázott-ságú stílusművésze nem hirdette Istennek ígését. Mint szónok, Péterfi Dénes páratlan. Nem a deklamáló papok közül való volt, hanem azon elegáns retorok közül való, kiknél a szónoki beszéd mindig ünnepi cselekedet. Nem volt demagóg és nem használt frázisokat. De amit a stílus mesteri művészetével ki lehetett fejezni, amiben a szó nem akadálya, hanem engedelmes eszköze volt a gondolatnak és érzelemnek, az beszédeiben mind benne volt. Különösen agendái és rendkívüli alkalmakkor mondott prédikációi a magyar egyházi szónoklatnak klasszikus remekei.

És mint tudós, ép ilyen nagy volt. Vallásbölcészeti és

keresztény theologiai szaktanulmányai a magyar unitárius vallás-bölcseleti és theologiai szakirodalomnak drága emlékei. Ha nálunk valaki mi közülünk való próféta tudhatna lenni, akkor Péterfi Dénes a mi Martineau-nk lehetett volna. A vallásos élet társadalmi jelenségeit, Isten lelkének az emberben való vallásos megnyilatkozását magyar nyelven mélyebb értelemmel, mint azt Péterfi tette, nem vizsgálta senki. Teljes birtokában a nagy filozófusok bölcseleti eszméinek, székely éles elméje a vallás fenomenjének oly kitűnő fejtegetéseit adta, hogy azokat a magyar szaktudomány történetírója mindig hálával és elismeréssel fogja emlegetni. Mint tudós, Péterfi Dénes Brassai Sámuelnek iskolájához tartozott.

Ez a nagy elme, ez a rendkívüli talentum, Istennek különös végzése folytán mindig távol állott kortársaitól. Bár a társas érintkezésben a legszivesebb házigazda, jóbarát és igazi kollega tudott lenni, szívéhez egészen közel nem engedett soha senkit. Pedig neki is voltak örömei és bánatai, vágyai és reményei. Lelke ilyenkor elvonult csöndes magányába s ott, egyedül merengett édesbús álmain. Az emberek között Péterfi Dénes egyedül, társtalanul állott; olyan volt, mint a szobor: klasszikus metszésű arcán hideg nyugalom ült; ajkairól alig-alig töredezett le egy-egy szó. Csak írásai árulták el érző, vérző szívét, sem testtartása, sem modora nem. Nem hallotta őt dicsekedni soha senki, és nem panaszkodott. Szóttalan viselte egyedül való életét mind halálig.

Az irodalommal való foglalkozásra egyéni hajlamain kívül főként az a körülmény ösztönözte, hogy 1876 novemberében Ferencz József helyett, kit ez év nyarán választottak püspökké, Péterfi lett a Keresztény Magvető egyik szerkesztője. Épen ekkor jött volt haza a londoni unitárius theológiáról, hol két évet töltött; s választatott kolozsvári lelkésszé és theologiai tanárrá. Tehát az egyházi munkában püspökének papi örökségébe lépett. 35 éven át szerkesztette a Keresztény Magvetőt előbb Simén Domokossal, majd Kovács Jánossal, végül egyedül. E folyóirat ép úgy szívéhez nőtt, mint a templomi szószék s a tanári katedra. Az ő szerkesztésében lett e lap egyházunk büszkeségévé. Nemcsak a benne közölt értékes tanulmányokkal és dolgozatokkal, hanem azáltal is, hogy irónemzedékeket nevelt, valóságos egyházi belmissziót teljesített. S amidőn most, mint e folyóiratnak jelenlegi egyik szerkesztője, kegyeletos hálá-

val és szeretettel emlékezem meg Péterfi Dénesről, mint szerkesztőről, tudom, hogy életének főművéről beszélek. Péterfinek egész egyénisége benne van az általa szerkesztett 35 évfolyamban: a fenséges komolyság, a szilárd keresztény hit s a mindig választékos írásművészet.

Nem e szomorú alkalom feladata részleteiben ismertetni Péterfinek szerkesztői tevékenységét. De itt is meg kell említenünk azt a korszakos jelentőségű munkát, mit a Keresztény Magvetőben a tiszta theizmus fogalmának tisztázása érdekében végzett. Amikor Péterfi e lap élére került, 1876-ban, a kereszténységről való unitárius nézetek sokban különböztek a maitól. Különösen Istenről tanították a legkülönbözőbb s egymással gyakran ellenkező tanokat, melyek közül a legszembeszökőbb Istennek supranaturalizmusa, vagyis azon nézet volt, mely szerint Isten a világ teremtésekor ugyan rendet teremtett a nagy mindenségbe, miért is a bolygók keringése, a szerves és szervetlen földi élet s általában az egész teremtett világ ugyan bizonyos törvények szerint él, azonban Istenre nézve a természeti törvények nem kötelezők, mert ő azokat — tehát a világ rendjét — tetszése szerint keresztül törheti és megváltoztathatja. Istennek e supranaturalisztikus felfogása a csodahívesen alapult. Mert ha az, amit mi világrendnek szoktunk nevezni, máról holnapra megváltozhat, ha csakugyan igaz, hogy szerencsénk kénye játszik velünk, akkor hiábavaló a mi emberi jóraigyekvésünk, hiában minden becsületes törekvésünk a tökéletesség felé: hab vagyunk az élet tengerén, melyet a sors viharja elsodorhat, szétzúzhat. A mi kötelességünk ez esetben csak annyi, hogy úgy éljünk, mint a hab: mindig felszínen, mindig elmúlásra készen s mindig Istennek irgalmas csodáira várva. Péterfi, az unitárius theologus, ez ellen az Isten-fogalom ellen tiltakozott már kolozsvári papi beköszöntő beszédében s későbbi egész tudományos szakmunkássága legfőképen arra irányult, hogy megtisztítsa az unitárius hitfelfogást Istennek ezen supranaturalisztikus fogalmától. Azt tanította ő, hogy Istennek hatalma és bölcsessége nem az, hogy szeszélyesen épít meg rombol, hanem az, hogy szent és bölcs céljait a világ rendjén belől valósítja meg. „A természetet a benne nyilatkozó rend, törvényesség teszi széppé, bámulatossá; az emberi társadalom csak rendszeres alakban, törvényt visszatükröző állapotában tiszteletünk tárgya; az észnek csak egymással szoros összeköttetésben levő,

egymásból kifolyó termékei bámulatosak. Az istenségben is a törvényesség a legbámulatosabb. A nagy khaoszt, mely egykor óriási zürzavarban hömpölygött a végetlen űrben fel és le, törvény teremtette e szép világgá. Isten törvénnyel teremtett, törvényben él, — ez az ő tökéletessége. Ezt hirdessük hát, — tanította Péterfi, mert minket is tökéletlen állapotunkból csakis a törvény és nem a kény-kedv fog kiemelni. A törvények Istene legyen a mi istenünk, mert ez az Isten, aki nem az egek trónján, hanem az egész világon ül, — az az Isten, aki nem csak az ég istene, hanem ennek a tökéletesen alkotott nagy mindenségnek, ennek a szépséges gömbvilágnak, az egész világ-nak, Istene“.

Ennek az igaz Istennek volt nagy tudású, ékesen szóló szolgája a megboldogult. Ennek az Istennek dicsőségéről és nagyságáról mondotta legszebb egyházi beszédeit. S ennek megvilágítása végett fordította le magyarra Armstrong Richard angol unitárius papnak *Isten és lélek* című könyvét, melynél szebb, mélyebb tartalmú mű a tiszta keresztény theizmus irodalmában sem magyar, sem más nyelven mind máig nem található. A keresztény vallás Istenének ennél fenségesebb apológiája talán csak maga a biblia.

Óh milyen fenséges érzés lehetett megnyugodnia ebben az unitárius Isten-fogalomban. Mily boldogító lehetett tudnia, hogy a világegyetem örök rendje óv és véd sorsunk ötletes szeszélyei ellen. Mily erős vigaszt nyújthatott a megboldogultnak hite az isteni örök törvényszerűségben, mely mindenkinek munkaterét, munkaalkalmat és szabad lehetőségeket biztosít. Ez a meggyőződés, ez az unitárius keresztény Isten-hit tette Péterfi Dénes lelkét nagygyá, munkáját maradandóvá. Ez óvta, védte és vezette a földi életnek útjain. Az a Péterfi Dénes, aki ezt az unitárius istenhitet magyar nyelven először hirdette a modern tudás teljes rákészültségével, élni fog mindörökké. Rá mi, utódok, mindig úgy fogunk emlékezni, mint egyik legnagyobb teológus bölcselőnkre. Ez a Péterfi Dénes halhatatlan.

Az a másik pedig, amelyik élete virágjában, teljes munkaképességének egész birtokában, ezelőtt 15 évvel Tolstojra emlékeztető váratlan elhatározással hirtelen elhagyva munkaterét, munkaalkalmait és a szabad lehetőségeket, Magyar-utcai lakásába vonult félre, hogy haláláig soha át ne lépje küszöbét sok dicsősége szép helyeinek, ez a másik Péterfi Dénes a mai

nappal megtér őseihez. A házsongárdi öreg temető nagy unitáriusainak közelében, mint maga is egyike a nagyoknak, itt fog megpihenni. Arcán elsimulnak a gondolatok redői, lelkén elcsöndesül az élet viharja. Az a nagy lelki válság, mi nagy szellemét élete végén úgy megszorította, Isten trónja előtt megnyugtató, kiengesztelődő befejezést nyert. A földi tépelődéseknek e néma sirhantnál vége van. Ami földi volt, itt porrá lesz; amit emberek készítettek, itt elmulik. Csak az marad fenn tovább, csak az halhatatlan, ami Istentől és Istenből való.

Elmuló részét megboldogult felebarátunknak és tiszteleti tagtársunknak, megkönnyezve adjuk át az örök békének. Halhatatlan lelkét magunkkal, visszük vissza a tovább küzdő életbe.

Isten legyen a távozóval és legyen a visszatérővel! Amen.

Dr. Borbély István.

EMLÉKEZÉS PERCZELNÉ KOZMA FLÓRÁRA.

(Mehalt 1925 dec. 31.)

Olyan volt, mint egy szál fehér liliom. Sápadt, halovány. Szerény, magabazárkózó. Csöndes, igénytelen. Mintha csak ott-honában szeretne maradni, hogy nyugodtan élhessen és azokat boldogítsa, kikkel Isten megajándékozta.

Milyen más lett, ha megnyilt ajaka! Nehány perc, s már telve volt nemcsak otthona, hanem a legtágasabb terem is. Mély és intenzív érzésből fakadó szavaiból a gondolat árja kábitólag áradott szét. Szerénységének fátyolát széttárták az evangélium jézusi szavai. Erős oszlopokra helyezték a nagy bölcsek kiforrott gondolatai.

Minden tervével hazulról indult ki. Gyöngéd férje megértéssel sietett gondolatai tovább fűzéséhez. Négy bájos leánya tőle várta a hitélet és a nagy világ megértéséhez szükséges gondolatot. Az örökösen tanuló anyának — aki vallásra és zenére maga tanította — legtöbb gondot okozott a hitigazságoknak kis leányai lelkébe úgy juttatása, hogy ott ne romboljanak, hanem építsenek. „Ily töprengések között, lehangolva jutottam — írja — magam sem tudom hogyan — egy ködös téli estén, abba a szűk kis boltba, hol egyedül voltak akkor kaphatók az unitárius könyvek és szinte lopva és szivdobogások között vittem haza az első két könyvet. Ferenc József